

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

ในสภาพการณ์ปัจจุบันเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ประเทศไทยกำลังอยู่ในภาวะเช่นเดียวกับประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย นั่นคือ มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และเศรษฐกิจอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วดังกล่าวได้ก่อให้เกิดภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจต่อประชาชนทุกระดับ โดยเฉพาะกับเกษตรกรไทย ผู้ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นกำลังสำคัญ และเป็นฐานให้กับเศรษฐกิจของชาติไทยมาแต่โบราณกาล (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2521)

เอกลักษณ์หรือลักษณะของชนเผ่าไทยได้มีปรากฏไว้ในพงศาวดารเชียงรุ่งว่า "น้ำถึงที่ใดเป็นไทยถึงนั้น"¹ หมายถึง ชนเผ่าไทยมีการดำรงชีพด้วยการทำนาเป็นหลักและการทำนาถือว่าเป็นวัฒนธรรมร่วมของชนเผ่าไทย² ฉะนั้นจึงไม่แปลกหากจะมีคำกล่าวที่ว่า "ชาวนานั้น เปรียบเสมือนกระดูกสันหลังของชาติ" เมื่อเป็นเช่นนี้ ชาวนาหรือเกษตรกรควรได้รับการยกย่องให้มีอำนาจมากในรัฐ แต่การณกลับตรงกันข้าม ชนชั้นชาวนานอกจากไม่มีอำนาจมากในรัฐแล้วไม่มีอำนาจต่อรองกับรัฐแล้ว ยังถูกกดขี่ถูกเอารัดเอาเปรียบตลอดมา นับแต่ยังมีได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475³ สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวนามีวิถีชีวิตที่ไม่สุขสบายนัก แต่ไม่ถึงกับแร้นแค้นเนื่องจากการมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ของไทย และการยึดหลักพุทธศาสนานิกายหินยานในเรื่องของกรรม

¹ ปองคำ ด้อยเขียว (ดัดแปลง), พงศาวดารเชียงรุ่ง (พิมพ์ดีด 23 กุมภาพันธ์ 2524), หน้า 69.

² จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม, ไทย, ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ (กรุงเทพฯ : กรุงเทพฯ, 2519) หน้า 245.

³ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, ทางเดินของชาวนาไทย (กรุงเทพฯ : สารศึกษาการพิมพ์, 2521).

การมองระบบเศรษฐกิจของไทยนับจากอดีตสู่ปัจจุบันนั้น สามารถพิจารณาได้เป็น 3 ช่วง คือ ช่วงแรก เป็นช่วงก่อนสนธิสัญญาบาวริง (Bowring Treaty) นับแต่ พ.ศ. 1998 - 2398 ในระยะนี้เศรษฐกิจของไทยจะมีการยังชีพแบบดั้งเดิมภายใต้ระบบศักดินานั้นคือเป็น การผลิตเพื่อยังชีพเท่านั้น ชาวนาจะมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อนมีการช่วยเหลือร่วมแรงกัน ต่อมาในช่วงที่สองเป็นระยะสนธิสัญญาบาวริง ถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (นับแต่ พ.ศ. 2398 - 2488) โครงสร้างเศรษฐกิจของไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากผลของสนธิสัญญาทำให้มีการเข้าสู่รูปแบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ชาวนาถูกดึงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าด้วยเงื่อนไขของเงินภาษีที่เรียกเก็บ แทนการใช้แรงงานให้กับรัฐ ก่อให้เกิดการต่อต้านจากบรรดาชนชั้นชาวนาจำนวนมาก บางครั้งมีการอพยพหนีเข้าป่าทั้งหมู่บ้าน⁴ เพื่อหนีการที่ต้องจ่ายเงินให้กับรัฐที่เรียกเก็บด้วยอัตราที่สูง เงินจำนวนดังกล่าวส่งผลให้ชาวนาต้องผลิตผลผลิตส่วนเกินเพิ่มขึ้นอีกมากจึงจะพอจ่าย ถ้ามีเช่นนั้นก็ต้องไปทำงานให้กับรัฐ ก่อให้เกิดความกดดันต่อบรรดาชาวนาอย่างมาก และในระยะสนธิสัญญาบาวริงนี้เอง เป็นจุดเริ่มเข้าสู่รูปแบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าของชาติไทย ช่วงที่สามเป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบันระบบเศรษฐกิจของไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีความแตกต่างจากช่วงก่อนๆ อย่างชัดเจนโดยได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายโลกเสรี ได้เข้ามาช่วยเหลือ ปรับปรุงวางแผนเศรษฐกิจฯ ให้กับไทยซึ่งมีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำในการสนับสนุน โดยเฉพาะเมื่อสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นช่วงที่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกอย่างเป็นทางการ⁵ (ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 - 2509) และถือกันว่าเป็นจุดเริ่มต้นของระบบเศรษฐกิจไทยยุคใหม่ การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจในสังคมไทยจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้า นักวิชาการหลายสาขาต่างสรุปคล้ายคลึงกันว่า ได้เริ่มขึ้นภายหลังจากการเปิดประเทศตามข้อตกลงของสนธิสัญญาบาวริงในปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, 2527) ทำให้มีการส่งออกพืชเศรษฐกิจหลายชนิด โดยเฉพาะข้าวได้กลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของรัฐ ดังนั้นรัฐจึงมีการสนับสนุนให้ชาวบ้านหันมาปลูกข้าวไว้ขายมากขึ้น และปรากฏว่าพื้นที่ภาคกลางของไทย ได้รับผลกระทบโดยตรงจากสนธิสัญญาบาวริงนี้มากกว่า

⁴ พรพีไล เลิศวิชา, ศีรวง : จากไพร่หนีนายถึงธนาการแห่งขุนเขา, พิมพ์ครั้งที่ 1 , กรุงเทพมหานคร:หมู่บ้าน, 2532. หน้า 1-118

⁵ บุญยืน ชัยสุโรจน์, ระบบเศรษฐกิจไทย (กรุงเทพฯ: แสงศิลป์การพิมพ์, 2533), หน้า

ทุกภาค (สุทธิชัย ไพทยวัฒน์, 2524) ควบคู่ไปกับการขยายตัวของการผลิตเพื่อการค้าไปกับการขยาย จะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 1, 2 ที่มุ่งเน้นให้มีการสร้างระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการต่างๆ ขึ้นตามพื้นที่จังหวัดต่างๆ และชนบทที่ห่างไกล เพื่อรองรับระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าดังกล่าว เช่น มีการจัดให้มีการขุดคลอง (กิตติ ตันไทย, 2520) การปรับปรุงระบบชลประทาน (สุนทรี่ อาสะวาทย์, 2521) ปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวล้วนมุ่งส่งเสริมให้เกิดความคล่องตัวในการผลิตข้าวเพื่อให้ได้ปริมาณมากขึ้น และยังส่งผลให้การผลิตเพื่อการค้า หรือระบบทุนนิยมยุคใหม่ได้ขยายครอบคลุมพื้นที่ต่างๆ ของสังคมไทยอย่างกว้างขวาง

จากความพยายามของรัฐในการวางนโยบายเพื่อการพัฒนาประเทศ โดยมีเป้าหมายที่จะนำสังคมไทยไปสู่ความทันสมัย และการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งปรากฏชัดเมื่อรัฐบาลได้เริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับแรกในปีพ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน ผลจากการใช้แผนพัฒนาฯ ดังกล่าวช่วง 30 กว่าปีที่ผ่านมาได้ทำให้รัฐเข้าไปมีบทบาทภายในหมู่บ้าน ชนบทอย่างกว้างขวาง โดยได้มีการจัดสร้างระบบโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ทางเศรษฐกิจ (Infrastructure) ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังผลให้สังคมชนบทไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจไปอย่างรวดเร็ว จากเดิมที่มีการผลิตเพื่อตอบสนองการยังชีพกลายเป็นการผลิตเพื่อการค้า มีการเปลี่ยนไปของกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั่นคือ เกษตรกร ชาวไร่ ชาวนาได้ถูกดึงไปสัมพันธ์กับวิธีการผลิตแบบสมัยใหม่ที่ผูกพันกับระบบตลาดโลก และต้องพึ่งพาตลาดในฐานะของผู้ผลิตที่ขาดอำนาจต่อรองในเรื่องกลไกราคาผลผลิต (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2534) ผลทำให้เกษตรกรมีต้นทุนการผลิต และรายจ่ายสูงขึ้น ขณะที่ผลผลิตทางการเกษตรมีราคาตกต่ำหรือบางครั้งเกิดภาวะน้ำท่วม ชาวนาเกิดปัญหาการขาดเงินต้องกู้หนี้ยืมสินจากนายทุนเงินกู้ และธกส. เกิดปัญหาหนี้สิน และสูญเสียที่ดินทำกินตามมาในที่สุด

จากสภาพเหตุการณ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นในสังคมชนบท ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของชาวนา และการที่ชาวนาต้องเผชิญกับความอดอยากยากไร้และความยากลำบาก นานัปการต่อการดำรงชีวิตมากขึ้นกว่าแต่ก่อน (รสนา โตสิตระกูล, 2527: 26) เกษตรกรหลายรายต้องกลายเป็นผู้ว่างงาน ไม่มีที่ดินทำกินความยากจนแร้นแค้นทำให้เกษตรกร อพยพเข้าเมืองหลวงเพื่อหางานทำจำนวนมาก (ปรีชา และ และจำรัส 2522 : 2) การอพยพย้ายถิ่นเพื่อหางานทำหรือการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตก็ดี สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นกระบวนการตัดสินใจของเกษตรกร เพื่อความอยู่รอดในสภาพสังคมปัจจุบัน และเป็นวิธีการปรับตัวที่ได้เกิดขึ้นในด้านพฤติกรรม และความ

คิดของพวกเขา เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตไปได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจยุคใหม่

กระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้ส่งผลให้มีการเคลื่อนย้ายของแรงงาน จากภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้นส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และความคิดของคนรุ่นใหม่ และผลดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคม และเศรษฐกิจภายในสังคมชนบทอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะนั่นคือ การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชาวนาไทย

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น จังหวัดนครปฐมเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่อยู่ในภาคกลางของไทย ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าวของรัฐเช่นกัน โดยเฉพาะนโยบายการส่งเสริมการผลิตเพื่อการค้าทั้งเป็นจังหวัดที่มีอาณาเขตขยายต่อจากกรุงเทพฯ เพียงไม่มากจึงมีการคมนาคมที่สะดวกรวดเร็ว ทำให้ชุมชนในหมู่บ้านในเขตจังหวัดนครปฐมอยู่ท่ามกลางกระแสการพัฒนาดังกล่าวมาแล้วด้วยเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตามปัจจุบันสภาพความยากจนก็ยังคงปรากฏให้เห็นในชุมชนอยู่ ซึ่งมาจากผลกระทบดังกล่าวข้างต้น จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐาน และประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านดอนทรายที่เป็นหมู่บ้านที่จะทำการศึกษา พบว่าในอดีตเมื่อย้อนไปประมาณ 60 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านดำรงชีพด้วยการทำนาเป็นหลัก มีการช่วยเหลือเกื้อกูล ตลอดจนมีการร่วมแรงกันในการผลิต เศรษฐกิจในหมู่บ้านเป็นไปในรูปของการพึ่งตนเองและเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ มีลักษณะทางกายภาพเป็นพื้นที่ป่าไม้ จำพวกไม้รัง, สะแก, ช่อย ฯลฯ แต่เป็นไม้ที่มีขนาดไม่โตมากนัก มีหนองน้ำธรรมชาติที่มีรางน้ำไหลไปรอบๆ หมู่บ้านทำให้หมู่บ้านมีน้ำใช้ตลอดปีไม่ขาดแคลนมีถนนที่เป็นลักษณะทางเกวียนที่แฉะด้วยดินโคลน ทำให้ชาวบ้านนิยมใช้การนั่งเกวียน หรือเดินด้วยเท้าไม่มีรถชนิดใดๆ วิ่งในหมู่บ้านยกเว้นรถจักรยานเท่านั้น แต่ต่อมาเมื่อรัฐได้ทำกรณนโยบายเปิดประเทศมาใช้ ทำให้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างของชุมชนหมู่บ้านโดยทั่วไป และหมู่บ้านดอนทรายเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งได้รับผลกระทบจากนโยบายดังกล่าวด้วย กล่าวคือ รัฐได้มีการส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวเพิ่มขึ้น และเป็นการปลูกเพื่อขาย มีการลดหย่อนเงินค่าเรียกเก็บต่างๆ การเปลี่ยนแปลงได้มีปรากฏชัดยิ่งขึ้น เมื่อรัฐได้นำแผนพัฒนาฯ ฉบับแรก⁶ (พ.ศ.2504) ออกมาใช้

⁶ จากคำบอกเล่าของ นายชอบ สิงห์ทอง อดีตผู้ใหญ่บ้านวัย 79 ปี.

ซึ่งในแผนนี้เน้นการส่งเสริมการสร้างสาธารณูปโภค สาธารณูปการต่างๆ เพื่อให้เกิดความรวดเร็วในการขนส่งสินค้ามาสู่เมืองและจากนโยบายนี้ ทำให้ถนนที่มีสภาพเป็นโคลนตมใช้เป็นทางเกวียนได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้มีสภาพที่เรียบ ยาว และกว้างขึ้นในปี พ.ศ.2500 - 2505 ทำให้มีเส้นทางเข้าออกหมู่บ้านได้ถึง 2 ทาง ก่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการคมนาคม ชาวบ้านเริ่มมีการติดต่อกับผู้คนภายนอกหมู่บ้านมากขึ้น มีการรับเอาวัฒนธรรมต่างๆ ของสังคมเมืองเข้ามามากมาย เช่น มีการซื้อเสื้อผ้ามาใส่แทนการใส่ "เสื้อฮี" (เสื้อพื้นเมืองของชาวโชน) และขึ้นลายแดงโม มีการตัดผมสั้นแทนการเกล้าผมมวย มีการนำเครื่องมือทางการเกษตรที่ทันสมัยเข้ามาใช้อันได้แก่ รถไถนา เครื่องพ่นยา เหล่านี้เป็นต้น

จากนั้นในปี พ.ศ.2522 ภายในหมู่บ้านได้มีไฟฟ้าใช้และมีประปาใช้ในปี พ.ศ. 2524 ขณะเดียวกันสภาพป่าไม้ในหมู่บ้านก็ค่อยๆ หดไปต้นไม้จำนวนมากถูกตัดโค่น เพื่อการสร้างถนนนำมาใช้สร้างบ้าน และเพื่อใช้พื้นที่ในการทำนาและจากการที่ได้มีการติดต่อกับสังคมภายนอก ทั้งจากแผนนโยบายต่างๆ ที่เข้าสู่หมู่บ้านได้ทำให้ชาวนาในหมู่บ้านดอนทรายมีการรับเอารูปแบบการผลิตเพื่อการค้าเข้าไป ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรนั้นคือ จากเดิมที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามประเพณี มีการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ มีการผลิตเพื่อการค้า ระบบเงินตรา ตลาดเข้ามามีผลต่อรูปแบบการผลิตของชาวนา ก่อให้เกิดผลกระทบมากมายต่อวิถีชีวิตชาวนา และส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ดังกล่าวกับชาวนาซึ่งได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นและภายใต้วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจนี้ ทำให้ชาวนาทุกครัวเรือนต่างดิ้นรนเพื่อแสวงหาทางออกให้กับตนเอง และครอบครัว โดยรูปแบบของการแสวงหาทางออกที่แตกต่างกันไป และในการแสวงหาทางออกต่างๆ นั้น นับเป็นการปรับตัวทางสังคม และเศรษฐกิจของชาวนา เพื่อสามารถดำรงชีพอยู่ได้ในสังคมจึงเป็นที่น่าสนใจ และทำการศึกษาถึงการปรับตัวของชาวนา ผู้ซึ่งเมื่อได้เข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์แล้วนั้น ได้มีการปรับตัวทางสังคม และเศรษฐกิจไปเป็นอย่างไร เพื่อให้ตนเองและครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสความผันผวนของสังคมปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

การศึกษาค้างนี้มีจุดมุ่งหมาย 3 ประการ คือ

- 1) เพื่อศึกษาสภาพการณ์ทางสังคม และเศรษฐกิจแต่เดิมของชาวนาบ้านดอนทราย ก่อนการเข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ ก่อน พ.ศ. 2504
- 2) เพื่อศึกษาถึงวิธีการปรับตัวทางสังคม และเศรษฐกิจของชาวนา ภายหลังจากที่ได้เข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน
- 3) เพื่อศึกษาถึงการปรับตัวของชาวนา ท่ามกลางรูปแบบทางสังคม และเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ ขณะที่เข้าไปทำการศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับในการศึกษาค้างนี้

- 1) เพื่อจะได้ทราบถึงลักษณะทางสังคม และเศรษฐกิจแบบตามประเพณีของชาวนา ก่อนการเข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์
- 2) เพื่อจะได้ทราบถึงลักษณะการปรับตัวทางสังคม และเศรษฐกิจของชาวนาภายหลังจากเข้าสู่เศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ ภายใต้อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็วของสังคมไทยปัจจุบัน
- 3) เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในด้านนี้ต่อไปในอนาคต

ปัญหาของการวิจัย

สภาพดั้งเดิมของรูปแบบการดำเนินชีวิตทางสังคมและเศรษฐกิจของชาวนา ก่อนการเข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ และภายหลังจากการเข้าสู่รูปแบบกิจกรรมเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์แล้ว ชาวนามีการปรับตัวทางสังคม และเศรษฐกิจเป็นไปในลักษณะอย่างไร

การศึกษา และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาและผลงานวิจัยที่รวบรวมมาทั้งหมดต่อไปนี้จะเป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัว การแสวงหาวิถีทางออก หรือแนวทางเลือกของชาวนาตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของสังคมชาวนาในชนบท อันเนื่องมาจากการไหลเข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ อันเป็นระบบเศรษฐกิจการผลิตเพื่อการค้า มีระบบตลาดเข้ามาเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนและกำหนดราคา สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาชนบทอย่างมาก ทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวนาเอง เพื่อสามารถดำรงชีพอยู่ได้ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้างนี้ เริ่มโดยผลการศึกษาของ

สุวิทย์ ไพบยวัฒน์ : 2524 ได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมของชนบทในภาคกลางของประเทศไทย โดยพิจารณาว่าหลังจากสนธิสัญญาบาวริงในปีพ.ศ.2398 แล้วมีผลกระทบอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะเศรษฐกิจชนบทไทยทั้งด้านเทคนิคการผลิตความสัมพันธ์ทางการผลิตรวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในชนบทในการศึกษาค้างนี้ผู้ศึกษาได้นำเอากรอบความคิดเรื่องระบบการผลิตแบบเอเชีย (Asiatic Mode of Production) มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ทั้งนี้ได้พบว่าลักษณะความเป็นอยู่และสภาพเศรษฐกิจของชนบทในภาคกลางก่อนการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีในปีพ.ศ. 2398 นั้นมีลักษณะเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง (Self-sufficient) แต่ละครอบครัวเป็นอิสระทางด้านเศรษฐกิจสามารถพึ่งตนเองได้ แต่ภายหลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีเป็นต้นมา โครงสร้างเศรษฐกิจของไทยค่อยๆ เปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าโดยเฉพาะการปลูกข้าวมีปริมาณเพิ่มขึ้นเพราะมีการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกออกไป แต่เทคนิคการผลิตยังคงเป็นแบบดั้งเดิม นอกจากนี้ระบบการค้าภายในหมู่บ้านยังขยายตัวมากขึ้น และมีการใช้เงินอย่างแพร่หลายในขณะเดียวกันผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดชนชั้นนายทุนทางเศรษฐกิจที่เข้ามาในหมู่บ้าน เช่น นายทุนเงินกู้ เจ้าของที่ดิน พ่อค้าคนกลาง และเจ้าของโรงสี นายทุนเหล่านี้จะเข้ามาเชื่อมโยงเศรษฐกิจหมู่บ้านกับตลาดโลก อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาได้สรุปว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น เป็นผลมาจากปัจจัยภายนอกไม่ได้เกิดจากปัจจัยภายในคือแรงผลักดันของชาวนาในหมู่บ้านเพราะฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงมีผลทำให้ชาวนาในชนบทไม่มีความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจเหมือนอย่างในอดีต แต่กลับต้องมาพึ่งพาผู้อื่นแทน

นิติ กสิโกศล : 2527 ได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจการเมือง
 สังคม และวัฒนธรรมที่บ้านภาคี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยพบว่าบ้านภาคีในระยะ 20 - 30 ปี
 ที่ผ่านมานั้นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากกล่าวคือ ในด้านการผลิต
 จากเดิมที่เคยประกอบอาชีพทำนาด้วยการใช้แรงงานคนและสัตว์ แต่หลังจากมีการตัดถนนและ
 การสร้างเขื่อนพระราม 6 และเขื่อนเจ้าพระยาแล้วชาวบ้านได้หันมาใช้ปุ๋ยเคมี รถไถนาและยา
 ปราบศัตรูพืชมากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่ารวดเร็ว และประหยัดแรงงาน นอกจากนี้เมื่อมีไฟฟ้า
 เข้ามาในหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2514 เครื่องไฟฟ้า และเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น วิทยุ
 โทรทัศน์ พัดลมเครื่องหุงต้ม ได้เริ่มแพร่หลายเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้น และต่อมาในช่วงปี พ.ศ.
 2510 - 2520 ภายหลังจากที่รัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ ทำให้เขต
 ตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน กลายเป็นเขตส่งเสริมอุตสาหกรรมมีโรงงานมาตั้งถึง 6 โรงด้วย
 กันส่งผลให้ชาวบ้านโดยเฉพาะเด็กหนุ่มสาวนิยมเข้าทำงานรับจ้างในโรงงานมากขึ้น ซึ่งทำให้แรง
 งานในภาคเกษตรกรรมมีน้อยลง การลงแขก และแลกเปลี่ยนแรงงานก็ค่อยๆ หดไป กลายเป็น
 การจ้างคนมาทำนามากขึ้น เมื่อไม่มีแรงงานที่จะช่วยทำนา ประกอบกับชาวบ้านมีหนี้สินที่ไปกู้มา
 ลงทุน ตลอดจนมีบุคคลภายนอกมากว้านซื้อที่ดินทำให้ชาวบ้านเริ่มขายที่นาตั้งนั้นแนวโน้มของ
 การถือครองที่ดินจึงมีขนาดเล็กลง ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองพบว่า แต่เดิมผู้ใหญ่บ้านมัก
 เป็นที่คุ้นเคยกับชาวบ้าน เป็นคนซื่อสัตย์ เป็นที่นับถือของชาวบ้าน แต่ในเวลาต่อมาลักษณะของ
 ผู้ใหญ่บ้านได้เปลี่ยนแปลงไป มีการแข่งขัน มีพรรคพวกมีการหาคะแนนกันมากขึ้น ทำให้ชาวบ้าน
 รู้สึกว่าผู้ผู้ใหญ่บ้านในสมัยก่อนไม่ได้ สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมพบว่าแม้ชาวบ้านจะมี
 ความเป็นอยู่ดีขึ้นมีสถานีนามัย มีโรงเรียน มีถนน มีไฟฟ้า แต่ทั้งหมดล้วนเป็นความเจริญทาง
 ด้านวัตถุ ผู้ศึกษาได้สรุปว่าปัจจุบันทำอะไรก็จะมีการแข่งขันไม่ค่อยช่วยเหลือกันและมีการจ้างกัน
 มากขึ้นความผูกพันแบบเดิม เช่น การลงแขก การขอแรงก็หดไปอีกทั้งการที่ชาวบ้านหันมานิยม
 เข้าทำงานในโรงงาน ทำให้มีอิสระมากขึ้น และมีความห่างเหินจากครอบครัว อันส่งผลให้ความ
 สัมพันธ์ในครอบครัวลดลงไป

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ : 2530 ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทาง
 เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมในชุมชนบ้านเยอ บ้านไทยดำ และบ้านไทยลาว

โดยจากผลการศึกษาทำให้ทราบว่าไม่ว่าจะเป็นชาวชนบททั่วไป หรือชนชาติพันธุ์ต่างๆ ต่างก็ได้รับผลกระทบจาก การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในระดับหมู่บ้านด้วยกันแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจพบว่าวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป มีประเภทของเกษตรกรรมเพิ่มขึ้นเช่น การทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ พืชไร่ที่ปลูกก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตามการขึ้นลงของราคา การเปลี่ยนแปลงอาชีพที่เกิดขึ้นก็มีหลายลักษณะ แต่เดิมที่มีอาชีพหลักคือการทำนาเพียงอย่างเดียว ก็ต้องชวนช่วยหางานทำเพิ่มขึ้น มีทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริมหลายอาชีพ เพื่อที่จะทำรายได้ให้แก่ครอบครัวมากขึ้นกว่าเดิมจะเห็นได้จากบุคคลหนึ่ง มีหลายอาชีพ เช่น ทำนา ทำไร่ปอ รับจ้างเลี้ยงไหม งานก่อสร้าง ฯลฯ อาชีพที่สำคัญอีกอาชีพหนึ่งที่เกิดขึ้นใน 3 หมู่บ้าน คือ พ่อค้าคนกลางผู้รับซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่มาจากคนที่มิฐานะดี ที่มีทุนพอ ทั้งนี้เนื่องจากพบว่า คนที่เป็นพ่อค้าคนกลางประสบความสำเร็จในการทำกิจการ มีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น และสามารถส่งลูกเรียนสูงๆ ได้ ทำให้ชาวบ้านหลายคนคิดประกอบกิจการเช่นเดียวกันนี้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในรอบ 1 ปี ชาวบ้านจึงมีกิจกรรมในเชิงเศรษฐกิจต่างๆ มากมาย

William Klausner ⁷ : 1972 ได้ทำการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเศรษฐกิจของหมู่บ้านหนองโคน จังหวัดอุบลราชธานี โดยเป็นการศึกษาย้อนหลังไป 15 ปี

ผลการศึกษาพบว่าระบบเศรษฐกิจแบบเงินสด (cash economy) ได้เข้าไปมีบทบาทแทนระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยน (barter economy) สำหรับด้านสังคมนั้น ระบบครอบครัวจากเดิมที่เป็นลักษณะครอบครัวขยายได้เปลี่ยนแปลงไปพวกหนุ่มสาวเมื่อแต่งงานแล้วก็จะแยกเรือนอยู่ต่างหากไม่อยู่รวมกับพ่อแม่เช่นแต่ก่อน ระบบการช่วยเหลือในหมู่บ้านเปลี่ยนไปเป็นการจ้างงานไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านด้วยกัน หรือกับพระภิกษุก็ตาม ระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปคือ บทบาทของพ่อแม่มีลักษณะแบบประนีประนอม พ่อแม่ไม่มีอำนาจในการสั่งเหมือนแต่ก่อน ค่านิยมในเรื่องการศึกษาเปลี่ยนแปลงไป นั่นคือพ่อแม่ส่งเสริมให้บุตรของตนมีการศึกษาสูงขึ้นกว่าเดิม ในด้านการเกษตรได้มีการใช้เครื่องมือสมัยใหม่ทางการเกษตรมากขึ้น

⁷ Klausner, William J. The world and Nong Khon : Continuity and Change. Journal of Social Science 3. (July 1972) : 121 - 132.

Klausner ได้สรุปว่า สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเกิดจากระบบเศรษฐกิจ ซึ่งต้องมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้น การอพยพแรงงานของคนหนุ่มสาวไปทำงานนอกหมู่บ้าน ได้นำความทันสมัยมาสู่หมู่บ้าน การศึกษา พ่อค้าและข่าวสารต่างๆ ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น

ปก แก้วกาญจน์ : 2530 ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาจากผลกระทบของระบบการผลิตเพื่อขายในช่วง 2 ทศวรรษ

ผลจากการศึกษาพบว่า การดำเนินชีวิตในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปทั้งระบบโครงสร้างซึ่งมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นแกนและไปมีผลกระทบต่อระบบอื่นๆ ของชุมชน โครงสร้างทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปเกือบทุกชั้นตอนตั้งแต่จุดประสงค์ในการผลิต ปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีการผลิตและการแบ่งปันผลผลิต เห็นได้จากชาวนามีอาชีพที่หลากหลายมากขึ้นทั้งอาชีพหลัก และอาชีพรองที่เป็นรายได้แลกเปลี่ยนกับปัจจัยการยังชีพที่ในปัจจุบันต้องพึ่งพาจากตลาดภายนอกเกือบทุกอย่าง มีการเปลี่ยนปัจจัยการผลิตแต่เดิม เช่น ปุ๋ยซึ่งแต่เดิมใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยธรรมชาติเป็นปุ๋ยเคมี ต้องพึ่งพาแหล่งน้ำจากโครงการชลประทานเปลี่ยนพันธุ์ข้าวที่ปลูกเฉพาะพันธุ์พื้นเมืองอย่างเดียวมาเป็นปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่ตลาดนิยม 5 - 6 พันธุ์พร้อมกับปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริมเพื่อไว้จำหน่ายโดยเฉพาะ

ในส่วนของค่านิยมในการบริโภคของชาวนาปรากฏว่า ค่านิยมหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไปทั้งนี้เป็นเพราะปัจจัยเพื่อการยังชีพในท้องถิ่นเริ่มขาดแคลน และหายาก เช่น อาหารตามธรรมชาติที่ค่อยๆ หดไปต้องซื้ออาหารสด หรืออาหารที่เป็นผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมมาบริโภค ทรัพยากรพื้นบ้านที่ใช้สร้างที่อยู่อาศัยเหลือน้อย ไม่เพียงพอกับความต้องการของชุมชนทำให้ต้องอาศัยวัสดุก่อสร้างจากโรงงานอุตสาหกรรม ทดแทนการทอผ้าใช้เอง ในด้านการรักษาพยาบาล หมอพื้นบ้านไม่สามารถให้บริการทางการแพทย์ได้ตามความหลากหลายของโรคภัยไข้เจ็บ สิ่งต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปจึงกลายเป็นเรื่องของความทันสมัย ความมีเกียรติ มีหน้ามีตา การให้ประโยชน์ใช้สอยได้หลากหลายกว่าการรับใช้ชีวิตที่ดีกว่า นอกจากนี้ระบบการศึกษาที่กำหนด ได้มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมในการบริโภคของชาวบ้านเป็นอย่างมาก

นอกจากนั้นผลการปรับตัวทางสังคม และเศรษฐกิจของชาวนา ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของระบบ ดังมีนักวิชาการชาวต่างชาติได้ศึกษาไว้เช่นกัน ได้แก่ ผลงานของ

Steven Piker : 1975⁸ ได้พูดถึงผลการศึกษากการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวนาในหมู่บ้านภาคกลางไว้ว่า รายได้ของครอบครัวชาวนาที่ไม่มีที่ดินเกือบทั้งหมด ได้มาจากค่าจ้างแรงงานของสมาชิกแต่ละคนที่ทำงานภายใต้สภาพแวดล้อมดังกล่าวในขณะนั้นความร่วมมือ หรือการแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นสิ่งที่ยากจนกว่าได้ว่าไม่มีความหมายใดๆ ในสังคมรวมไปถึงระบบความสัมพันธ์ซึ่งเคยเป็นหลักประกันให้กับเกษตรกรในยามชราทั้งหมดไปเช่นกันเนื่องเพราะว่าความสัมพันธ์เดิมเป็นแบบด้อยที่ด้อยอาศัยระหว่างผู้ที่อยู่ในช่วงอายุ พ่อ แม่ กับ ลูกหลาน เมื่อไม่มีที่ดินเป็นของตนเองจึงไม่มีที่ดินหรือทรัพย์สินมรดกให้กับลูก และลูกสะใภ้ ลูกชายเมื่อแต่งงานจึงเป็นอิสระจากพ่อแม่จึงไม่ต้องมาคอยรับผิดชอบ คอยดูแลพ่อแม่อย่างยาวนานต่อไป ชาวนาเหล่านี้จึงออกรับจ้างทำงาน เพื่อหารายได้มีอาหารเลี้ยงชีวิต และพยายามเป็นผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์ของผู้มีฐานะดี หรือชาวนาอื่นที่มีที่ดิน นอกจากได้อาหารเลี้ยงชีพยังปรารถนาให้ตนได้มีงานทำอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีโอกาสกู้เงินด้วยอัตราดอกเบี้ยต่ำ และมีโอกาสที่ได้รับใช้ผู้อุปถัมภ์ของตน ส่วนผู้ที่อุปถัมภ์ก็จะได้รับบริการที่ให้เปล่าจากเพื่อนที่วางใจได้เป็นการตอบแทน แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ได้มีพื้นฐานอยู่ที่ความเป็นญาติพี่น้อง ทำให้ความสัมพันธ์แบบเดิมที่ค่อนข้างจะมีระยะเวลาที่ยาวนานกว่า

⁸ Piker, Steven. The post Peasant Village in central plain Thai Society. A Paper presented to the Association of Asian Studies. New York : Cornell University, 1975.

อารยะ ภูสาคส์ : 2531 ได้ทำการศึกษาถึงเงื่อนไขทางสังคม และเศรษฐกิจและทางเลือกของชาวนาไร่ที่ดินในการหารายได้สำหรับครัวเรือน โดยได้ทำการศึกษาที่ชุมชนบ้านคลองจังหวัดฉะเชิงเทรา และผลการศึกษาพบว่าแม้แต่ในกลุ่มชาวนาไร่ที่ดินด้วยกัน ก็ยังแบ่งย่อยฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจลงไปอีก 3กลุ่มคือ กลุ่มที่มีฐานะดี กลุ่มที่มีฐานะปานกลาง และกลุ่มที่มีฐานะยากจน จากการที่ชาวนาไร่ที่ดินมีความแตกต่างกันภายในกลุ่มเป็นเพราะชาวนาไร่ที่ดินเหล่านั้นมีเงื่อนไขเฉพาะบุคคล เฉพาะครอบครัวหรือเงื่อนไขของชุมชนทั้งภายใน และภายนอก และการที่ชาวนาไร่ที่ดินบางครอบครัวมีสภาพความเป็นอยู่ และฐานะดีกว่าชาวนาไร่ที่ดินเหล่านั้น มีเงื่อนไขทางสังคม และเศรษฐกิจมากกว่า ทำให้มีทางเลือกในการหารายได้มากกว่า

ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่มีส่วนสำคัญในการกำหนด การแสวงหาทางออกของชาวนาไร่ที่ดินก็คือระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ กล่าวคือเมื่อชาวนาเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจจะพึ่งตนเองอย่างถึงที่สุด และเมื่อมีสมาชิกภายในครัวเรือนเข้าสู่วัยแรงงานก็จะช่วยเหลือครอบครัวแต่ถ้าไม่ดีขึ้นก็จะหันไปพึ่งญาติพี่น้องทั้งที่สนิท และญาติห่างๆ ที่พอจะพึ่งพิงได้ แต่ถ้าญาติของตนตกอยู่ในสภาพเดียวกันก็จะเข้าไปปรับความอุปถัมภ์จากนายทุน หรือพ่อค้าในหมู่บ้าน เนื่องจากโอกาสที่ชาวนายากจนจะเข้าถึงผลประโยชน์ที่ตกมาสู่ชุมชนมีน้อยเต็มที ทำให้ต้องเข้าไป อยู่ในข่ายของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่ต้องพึ่งพาและสวามิภักดิ์แก่ผู้ที่อุปถัมภ์ ไม่ว่าจะผู้ที่ให้ความช่วยเหลือจะให้โดยหวังผลตอบแทนหรือไม่หวังผลตอบแทนก็ตาม

จากรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าว เราจะพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับเครือญาติ เป็นการพึ่งพาด้านสังคมมากกว่าด้านเศรษฐกิจ เป็นลักษณะการพึ่งพาที่ต่างตอบแทน ซึ่งกันและกัน ส่วนลักษณะความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์จะมีทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ถ้าเป็นทางการในการแลกเปลี่ยนระหว่างกันจะมีผลประโยชน์เป็นที่ตั้ง แต่ถ้าไม่เป็นทางการจะมีลักษณะถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน

อภิชาติ จำรัสฤทธิ์วงศ์ : 2520 ได้กล่าวถึงผลของการศึกษาติดตาม และเปรียบเทียบผู้ย้ายถิ่นออกจากตำบลทางช้าง (ชื่อสมมติ) จังหวัดอยุธยา โดยเปรียบเทียบกระแสที่ย้ายเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ กับกระแสที่ย้ายไปทำการเกษตรที่จังหวัดกาญจนบุรีเก็บข้อมูลในปี พ.ศ. 2520

บ้านทางช้างเป็นชุมชนที่ราบลุ่มภาคกลางประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวนาและมีฐานะยากจน รายได้หลักได้จากการทำนาและรับจ้าง สรุปได้ว่าสภาพทางเศรษฐกิจของชาวทางช้างอยู่ในขั้นพอใช้ได้ ชาวบ้านทางช้างมีความตื่นตัวทางเศรษฐกิจสูงคือ มีความกระตือรือร้นที่จะทำงานเพิ่มรายได้ ชาวทางช้างไม่ใช่ชุมชนที่มีลักษณะเฉื่อยชา หรือยอมรับวิถีทางชีวิตใหม่ๆ

การย้ายถิ่น เป็นผลมาจากความตื่นตัวต่อโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ๆ มากกว่าผลจากความยากจนโดยตรง ชาวทางช้างมีการย้ายถิ่นไปๆ มาๆ เป็นรูปแบบย้ายที่สำคัญของประชาชนบ้านทางช้าง ชาวบ้านทางช้างมีการเคลื่อนย้ายไปมา และติดต่อกับสังคมภายนอกทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับที่สูงมาก การย้ายถิ่นแบบชั่วคราวไปๆ มาๆ เป็นลักษณะของการย้ายถิ่นระหว่างชนบทกับเมืองระหว่างชนบทกับชนบทปัจจัยที่สำคัญได้แก่ สภาพทางสังคม วัฒนธรรม เครือญาติ และต้นทุนค่าใช้จ่ายในการย้ายถิ่น ส่วนการผูกพันกับสถานที่นั้นน้อยมาก

ชาวทางช้างมีความคิดที่จะแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจ เป็นเหตุผลสำคัญในการโยกย้าย การย้ายถิ่นมีหลายปัจจัยด้วยกันทั้งผลักดัน และดึงดูด การย้ายถิ่นเป็นเรื่องของการจูงใจที่เกิดจากการพัฒนามากกว่าความสัมพันธ์ผลักดันทางเศรษฐกิจโดยตรง และการย้ายถิ่นถาวรมีลักษณะเลือกสรรมากกว่าการย้ายถิ่นแบบชั่วคราว

อย่างไรก็ตามการย้ายถิ่นทั้ง 2 กระแส คือ การย้ายไปจังหวัดกาญจนบุรี และย้ายไปกรุงเทพฯ พบว่าการย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพฯ มีเหตุผลส่วนใหญ่เกี่ยวกับการต้องการมีงานทำ มีรายได้ดี ในเรื่องญาติพี่น้องและคนรู้จักมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ ส่วนการย้ายถิ่นไปกาญจนบุรีสาเหตุส่วนใหญ่แล้วนั้นมาจากการไม่มีที่ดินทำกิน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่พบได้มากกว่าการย้ายถิ่นไปกรุงเทพฯ นอกจากนี้ยังพบอีกว่าการย้ายถิ่นทั้ง 2 กระแสดังกล่าวนั้น เป็นเรื่องของระดับบุคคลที่เลือกจะกระทำมากกว่าระดับชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ : 2530 ได้กล่าวถึงการประสบปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของชาวบ้านด้วยวิธีการที่ชาวบ้านได้หันมาทบทวนและหาทางออกให้กับหมู่บ้านโดยการหันมาดำรงชีวิตแบบเก่า ถึงแม้จะปฏิบัติไม่ได้ทั้งหมดก็นำมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ยึดถือหลักในการพัฒนาหมู่บ้าน ต้องเป็นขบวนการของคน 3 รุ่นคือ ผู้เฒ่าผู้แก่, ผู้ใหญ่ และเด็ก ที่จะต้องเคลื่อนตัวไปพร้อมกัน ยกตัวอย่างกิจกรรม คือ

การเปลี่ยนลักษณะการผลิตโดยหันกลับมาผลิตเพื่อบริโภคเองเท่าที่เงื่อนไขอำนวยให้พยายามลดการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ และมันสำปะหลัง เป็นต้น ส่วนการแก้ปัญหาข้าวไม่มีกินด้วยการเผาถ่านแลกข้าว รับจ้างในกรุงเทพฯ หรือติดต่อกับชาวนาในแต่ละพื้นที่เพื่อขอไปเกี่ยวข้าวโดยแลกค่าแรงกับข้าวเปลือกหรือรวบรวมปลาพอที่จะหาได้ไปแลกข้าวกับชาวบ้านอื่นๆ เป็นการแก้ปัญหาชุมชน โดยเกี่ยวโยงพึ่งพากับหมู่บ้านอื่น

วิธีการทำการดังกล่าว อาจสรุปได้ดังนี้

เปลี่ยนจากเพิ่มรายได้เป็นลดรายจ่ายเช่น หันมาปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้าใช้เอง ปลูกพืชผักที่ใช้กินในชีวิตประจำวัน ฯลฯ

สืบทอดวิธีทำเครื่องมือเครื่องใช้ให้กัน ถ่ายทอดวิทยาการพื้นฐานให้แก่เด็กๆ เพื่อแก้ปัญหาระยะยาวของหมู่บ้าน

ทางด้านสังคมมีการรื้อฟื้นการถ่ายทอดความรู้และการอบรมสั่งสอนระหว่างพ่อแม่และเด็กเพื่อรื้อฟื้นระบบความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ แม่กับลูก มีการเล่นเกมแบบพื้นบ้าน เล่นิทานพื้นบ้านเพื่อเป็นการสอดแทรกการอบรมธรรมะให้แก่เด็ก

นอกจากนี้ยังมีการช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน โดยเฉพาะครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกิน จะได้พึ่งพาญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านเช่น มีการแบ่งปันที่ดินให้ทำโดยไม่คิดค่าอะไรตอบแทน มีชาวบ้านช่วยเหลือยามเจ็บไข้ ฯลฯ ถึงแม้ชาวบ้านจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาทุกอย่างให้ลุล่วงไปได้ แต่ก็ปรากฏการณ์บางอย่างสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในชุมชนที่มีแนวโน้มดีขึ้น

จากผลงานการศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่นำเสนอมาข้างต้นทั้งหมดทำให้สามารถมองเห็นสภาพการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของชาวนาชนบทในประเทศจะเห็นว่าชาวนามีสภาพชีวิตที่ยากลำบาก พยายามหาหนทางดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตน และครอบครัว ซึ่งความยากลำบากที่บรรดาชาวนาได้รับนั้น เป็นผลที่ถูกอำนาจของรัฐเข้ากดขี่ขูดรีด นำผลผลิตส่วนเกินไปบำรุง หรือสร้างความเจริญให้กับสถาบันของตน โดยมีได้สนใจที่จะให้การช่วยเหลือ หรือพัฒนาชุมชนให้กับชาวนา สภาพการณ์ดังกล่าวนับว่าเป็นผลที่สืบเนื่องกันมาหลายชั่วคน ดังจะเห็นได้จาก

การเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ระบบของโครงสร้างทางสังคม และเศรษฐกิจของชาวนาชนบท เป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาประเทศที่รัฐเป็นผู้กำหนดทิศทาง และนำเข้าไปสู่ชาวบ้านให้ยอมรับแนวความคิดตามนโยบายที่วางไว้ หมู่บ้านในชนบทถูกรัฐดึงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ซึ่งมีผลให้เกิดการผลิตเพื่อการค้ามีความเกี่ยวข้องกับระบบตลาดโลกที่จะเป็นผู้กำหนดราคา หรือทิศทางการผลิตของชาวนาเมื่อรูปแบบการผลิตเปลี่ยนไปจากเดิมในขณะที่ชาวนายังไม่มีการเตรียมพร้อมล่วงหน้า ได้ก่อให้เกิดปัญหาหลายๆ อย่างกับชาวนาโดยเฉพาะปัญหานี้ดินและการขาดที่ดินทำกินในที่สุด นอกจากนี้จากการที่รัฐได้ส่งเสริมให้มีการผลิตเพื่อการค้า และพยายามจะนำไปสู่ความทันสมัยมีการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมและลงทุนภายในประเทศ จึงมีการสร้างสาธารณูปโภค และสาธารณูปการในชนบทจำนวนมากได้ก่อให้เกิดการคมนาคมที่สะดวก รวดเร็ว ทำให้ชุมชนชนบทหลายแห่งมีการรับข่าวสาร และค่านิยมใหม่ๆ เข้าไปทำให้ชาวบ้านจำนวนมากมีการตื่นตัวในการที่จะแสวงหาโอกาสทางสังคมที่ดีกว่าเดิมหรือต้องการมีงานทำที่มีรายได้ดีประกอบกับชาวนาบางส่วนได้สูญเสียที่ดินทำกินไป จึงมีการอพยพแรงงานเข้าสู่เขตเมืองมากขึ้น (อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รงค์, 2520) สิ่งที่เกิดขึ้นดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่รัฐได้ทำการเปิดประเทศ จากผลของสนธิสัญญาบาวริงที่นำไปให้ประเทศไทยเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้าก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากต่อสภาพชีวิตของชาวนาโดยเฉพาะภาคกลางของประเทศซึ่งในอดีตได้เคยมีอิสระทางด้านเศรษฐกิจ เพราะมีวิถีชีวิตและการผลิตเพื่อยังชีพเมื่อต้องเข้าสู่รูปแบบการผลิตเพื่อการค้า ทำให้ต้องขยายพื้นที่เพาะปลูก มีการนำเทคนิคการผลิตแบบใหม่เข้ามาใช้ มีการใช้เงินเป็นตัวกำหนดการแลกเปลี่ยนมีนายทุนเงินกู้พ่อค้าคนกลาง เจ้าของโรงสี ฯลฯ เข้ามาทำหน้าที่เชื่อมโยงชาวนากับตลาด จึงทำให้ชาวนากลายเป็นผู้ผลิตที่ต้องพึ่งพาผู้อื่น (สุวิทย์ ไพทยวัฒน์, 2524) ผลของการเข้าสู่รูปแบบการผลิตเพื่อการค้า ยังก่อให้เกิดการ

เปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การ เมือง วัฒนธรรมในชุมชนหมู่บ้าน ชาวบ้านรู้สึกว่าคุณภาพที่เจริญขึ้นเป็นแต่ทางวัตถุมีการแข่งขัน มีความสะดวกสบายขึ้นแต่พวกเขากลับรู้สึกว่าความสัมพันธ์ในครอบครัว และหมู่บ้านแบบเดิมที่มีการช่วยเหลือกันนั้นได้ถูกทำลายลงไปจากระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่เข้ามานั้น(นิตี กสิโกศล, 2527 และ William Klausner)

วิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว ได้ส่งผลทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในระบบต่างๆ ของสังคม หมู่บ้าน และชาวนาต้องมีการปรับตัว เพื่อให้สามารถดำรงชีพได้ตามเงื่อนไขของการถือครองของปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกันโดยที่มีปัจจัยทางสังคม และเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวยต่อการหารายได้ที่แตกต่างกัน (อารยะ ภูสาคัส, 2531)

การเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบการค้าได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบต่างๆ ของชุมชนดังกล่าว ส่งผลให้ชาวนามีการประกอบอาชีพมากกว่า 1 อย่าง เพื่อหารายได้มาเพิ่มกับครอบครัว ชาวนาจึงมีรูปแบบกิจกรรมในเชิงเศรษฐกิจต่างๆ เพิ่มขึ้นอย่างมาก (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2530)

นอกจากนี้ การที่ชาวนาชนบทมีรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้นจากเดิมนั้น ส่วนหนึ่งเพื่อต้องการตอบสนองต่อการมีค่านิยมทางการบริโภคสินค้าที่เปลี่ยนไปของชาวนาเอง(ปก แก้วสุกาญจน์, 2530)

เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อย่างมากมายของระบบโครงสร้างสังคมในชุมชนชนบทน่าจะทำให้เกิดการล่มสลายของชุมชน หากแต่ว่าชุมชนก็ยังคงสามารถดำรงอยู่ได้ตราบจนปัจจุบันนั้นเพราะว่า เกษตรกรในชนบทเริ่มเข้าใจสภาพปัญหาที่พวกเขากำลังเผชิญว่า สภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่นำความทุกข์ยากมาสู่ชุมชนเกษตรกร หรือชาวนาด้วยเหตุผลดังกล่าวชาวนาจึงหันกลับมาพึ่งตนเองโดยอาศัยระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนอื่นๆ ในรูปของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งวิธีการดังกล่าว เป็นการปรับตัวรูปแบบหนึ่งที่ใช้การประนีประนอมกับสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ และเป็นทางเลือกที่ชาวนาใช้ในการแก้ปัญหาปากท้องภายในชุมชนของตน (กาญจนา แก้วเทพ, 2530)

ทฤษฎี และแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดทฤษฎีโครงสร้าง และหน้าที่นิยม (Structural Functional Theory) ซึ่งเป็นแนวคิดของนักมานุษยวิทยา 2 ท่าน คือ Bronislaw Malinowski และ A.R.Radcliffe-Brown โดยนำแนวคิดดังกล่าว มาใช้มองให้เห็นภาพรวมของชุมชนทั้งหมด หรือ ใช้พิจารณาระบบโครงสร้างของสังคมและได้ใช้ทฤษฎีการกระทำอาสานิยม (Voluntaristic Theory of action) ของ Talcott Parson มาใช้อธิบายถึงวิธีการเลือกที่จะมีพฤติกรรมอย่างไร ของชาวนาแต่ละครัวเรือน ซึ่งกรอบแนวคิดทฤษฎีดังกล่าว จะช่วยให้เข้าใจถึงข้อเท็จจริงของการปรับตัวทางสังคม และเศรษฐกิจของชาวนา จากการที่มีรูปแบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ทฤษฎีของ Talcott Parson จะช่วยให้เข้าใจถึงพฤติกรรมการปรับตัวของชาวนาต่อสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปได้เป็นอย่างดียิ่งขึ้นอีกด้วย ซึ่งแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาดังกล่าวมีรายละเอียดดังนี้ คือ

Structural - Functional Theory

ทฤษฎีโครงสร้าง และหน้าที่นิยม นับเป็นทฤษฎีแม่บทที่ได้รับการยอมรับมาช้านาน นับแต่ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาริเริ่มโดย Franz Boas ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกและวางรากฐานในการศึกษาทางมานุษยวิทยาอย่างจริงจังทำให้มีนักมานุษยวิทยาที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้นและในจำนวนนี้ได้มีนักมานุษยวิทยา 2 ท่าน ที่ได้เป็นผู้วางแนวคิดทางมานุษยวิทยาที่อำนวยความสะดวกต่อทฤษฎีโครงสร้าง และหน้าที่นิยมคือ Bronislaw Malinowski และ A.R.Radcliffe-Brown โดยท่านทั้งสองเป็นนักมานุษยวิทยาตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งบุคคลทั้งสองได้มีแนวความคิดเรื่องโครงสร้าง และหน้าที่นิยมที่คล้ายกันว่า "สังคมมีความมั่นคง ไม่ต้องมีความสนใจในเรื่องการเปลี่ยนแปลง เพราะเชื่อว่าถ้าส่วนประกอบหนึ่งส่วนประกอบใดของสังคมเปลี่ยนแปลงไป ส่วนประกอบอื่นจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปด้วย ทั้งนี้เพื่อให้สังคมส่วนรวมมีความมั่นคง และดำเนินต่อไปได้"⁹

⁹ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม แนวทางการศึกษา วิเคราะห์ และวางแผน. 2528.

ซึ่งจะเห็นว่าทั้ง 2 ท่านได้รับอิทธิพลความคิดในเรื่อง อินทรีย์นิยม (Organism) ของ Emile Durkheim มาด้วย แต่ถึงแม้ว่าทั้งคู่จะมีแนวคิดที่คล้ายกันเช่นไรแต่ก็มีความแตกต่างในรายละเอียดหลายประการด้วยกัน และได้กล่าวไว้ในบางส่วนเช่นกัน แต่จะอย่างไรก็ตามโดยทั่วไปแล้ว ทฤษฎีโครงสร้าง และหน้าที่นิยมมีลักษณะธรรมชาติเป็นสำคัญ และได้กล่าวไว้มีดังนี้¹⁰

- 1) ทุกสังคมประกอบขึ้นด้วยการบูรณาการรวมหน่วย (Integration) ของ หน่วยต่างๆ หรือส่วนประกอบ หรือองค์ประกอบต่างๆ ทางสังคม
- 2) ทุกองค์ประกอบทางสังคมแต่ละส่วนจะทำหน้าที่หรือทำประโยชน์ซึ่งกันและกัน
- 3) ทุกสังคมมีแนวโน้มที่จะรักษาสมาคมดุลยภาพ
- 4) ทุกสังคมจะมีความมั่นคง เนื่องจากสมาชิกภายในสังคมมีความสอดคล้อง และความเข้าใจในเรื่องของสถานภาพ ค่านิยม ฯลฯ ซึ่งกันและกัน

จะเห็นได้ว่าทุกสังคมจะมีลักษณะเฉพาะดังกล่าวนั้นคือ มีรูปแบบโครงสร้างของตัวเอง แต่ภายใต้สภาพดังกล่าวสังคมก็มีความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และเพื่อความเข้าใจยิ่งขึ้น จึงจะขอหยิบยกแนวคิดของ A.R.Radcliffe-Brown และ Malinowski ที่กล่าวถึงทฤษฎีโครงสร้าง และหน้าที่นิยมมากล่าวถึงดังนี้

แนวคิดของ A.R.Radcliffe-Brown

เกี่ยวกับโครงสร้าง และหน้าที่นิยมที่เขาได้กล่าวถึงไว้ในหนังสือชื่อ Structure and Function in Primitive Society¹¹ นั้นเขาจะใช้คำว่า "โครงสร้างนิยม" โดย เขาได้กล่าวไว้ว่าสังคมหรือระบบจะประกอบด้วยส่วนต่างๆ และจะต้องทำหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการจำเป็นของสังคมจะเห็นว่า Radcliffe-Brown ได้พยายามที่จะเปลี่ยนคำว่าความต้องการจำเป็น (needs)

¹⁰ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม แนวทางการศึกษา และ วางแผน. พิมพ์ครั้งที่ 2. ภาควิชาสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2528.

¹¹ A.R.Radcliffe-Brown. Structure and Function in Primitive Society. London, N.Y. 10 (1964) p.188-215.

เป็นภาวะที่จำเป็นในการคงอยู่ (necessary condition of existence) แทนที่เป็นเช่นนี้เพราะเขาเชื่อว่าแต่ละสังคมมนุษย์จะมีความต้องการจำเป็นที่ไม่เหมือนกัน เพราะเนื่องมาจากการที่แต่ละสังคมไม่เหมือนกันนั่นเอง

และจากแนวความคิดนี้ Radcliffe-Brown จึงเกิดแนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้าง และหน้าที่นิยมหลายประการ คือ ¹²

1) ภาวะจำเป็นในการดำรงอยู่ของสังคมอย่างหนึ่งคือบูรณาการของส่วนต่างๆ อย่างน้อยก็จะต้องมีขั้นต่ำที่สุด แต่จะไม่มีบูรณาการไม่ได้ หากจะให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ได้

2) คำว่าหน้าที่ (function) หมายถึงกระบวนการต่างๆ ที่ดำเนินการไป เพื่อบำรุงรักษาบูรณาการ (integration) นี้ หรือความมั่นคง (solidarity) นี้

3) ผลก็คือส่วนต่างๆ ของโครงสร้างในแต่ละสังคมจะสามารถแสดงให้เห็นว่าได้มีส่วนอำนวยความสะดวกแห่งบูรณาการ หรือความมั่นคงนี้ได้อย่างชัดเจน การวิเคราะห์แบบนี้ ทำให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคมและภาวะเงื่อนไขที่จำเป็น เป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ของสังคม

แต่แม้ว่า Radcliffe-Brown จะพยายามปรับปรุงทฤษฎีโครงสร้าง และหน้าที่นิยมให้ดีขึ้น แต่สิ่งที่เขาปรับปรุงนั้นก็ยังคงมีปัญหาหรือข้อสงสัยอยู่ ด้วยเพราะว่าในการกำหนดว่าบูรณาการเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ของสังคมนั้น เขามิได้กำหนดว่าสังคมจะต้องมีบูรณาการขนาดไหน จึงจะมีชีวิตอยู่ได้ ทั้งไม่ได้กำหนดคำจำกัดความปฏิบัติการ (operational definition) ไว้ให้ต้องมีการสมมุติกันเอง ซึ่งถือว่ายังมีข้อบกพร่องอยู่อีก นอกจากนั้นยังทำให้เกิดปัญหาใหม่ จากแนววิเคราะห์ของเขาอีกด้วย เช่น ในการยึดเอาบูรณาการเป็นหลักสำคัญของการดำรงชีวิตของสังคม ก็ทำให้ต้องสรุปเอาว่า "การเกิดโครงสร้างทางสังคมอะไรใหม่ๆ ขึ้นมาก็เพราะความบูรณาการของสังคม" ซึ่งไม่จำเป็นเสมอไป อย่างไรก็ตามอย่างไรก็ดี ก็ต้องยอมรับว่า Radcliffe-Brown ได้มีส่วนช่วยพัฒนาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่คนหนึ่ง

¹² สัตยญา สัตยญาวิวัฒน์. "ทฤษฎีสังคมวิทยา" เนื้อหา และแนวการใช้เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 2. เจ้าพระยาการพิมพ์ : กรุงเทพฯ. 2529. หน้า 63-74.

ส่วนความคิดในเรื่องโครงสร้าง และหน้าที่นิยมของ Bronislaw Malinowski

เขาได้ยึดมั่นในการวิเคราะห์สังคมไว้ว่า สังคมคือ องค์ประกอบ (item) ต่างๆ ของวัฒนธรรม ทุกส่วนทำหน้าที่สนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์และของวัฒนธรรมดังกล่าวที่เขา กล่าวไว้ว่า "ทัศนะของหน้าที่นิยมที่มีต่อวัฒนธรรมจะเน้นหลักสำคัญที่ว่าประเพณีทุกอย่าง วัฒนธรรมทุกอย่าง ความคิดทุกความคิด ความเชื่อทุกความเชื่อของวัฒนธรรม สมองตอบความต้องการจำเป็น หรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งมีหน้าที่ที่จะต้องทำ หรือเป็นตัวแทนของส่วนที่จะขาดเสียไม่ได้ในวัฒนธรรมนั้น" ¹³

โดยหลักการความคิดหน้าที่นิยมของ Malinowski นั้นอยู่ที่ "แนวโน้มส่วนลด" (reductionistic tendencies) กล่าวคือแนวการวิเคราะห์ของเขาจะเริ่มที่ความต้องการจำเป็นของแต่ละคนเช่น อาหาร, ที่อยู่อาศัย และการมีลูกมีหลาน (reproduction) และจากความต้องการพื้นฐานของมนุษย์แต่ละคนจึงทำให้ต้องมีการรวมตัวกันเป็นชุมชน หรือกลุ่มสังคมและมีการสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมขึ้นเพื่อทำหน้าที่ในการควบคุมให้บุคคลต้องปฏิบัติ หรือกระทำตามข้อตกลงที่กำหนด เพื่อสามารถสนองตอบความต้องการจำเป็นได้อย่างเป็นระเบียบและมีประสิทธิภาพ ในขณะที่เดียวกันการตั้งกลุ่ม หรือชุมชนและวัฒนธรรมขึ้นใหม่ก็เป็นสาเหตุให้ต้องมีความต้องการจำเป็นเพิ่มขึ้นไปอีก และความต้องการจำเป็นนี้ก็จะต้องมีกลุ่ม หรือชุมชนที่ซับซ้อนขึ้นไปสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นมานั้นอีกทอดหนึ่งวนเวียนไปเช่นนั้น จากแนวความคิดดังกล่าว ทำให้เห็นความต้องการจำเป็นในวัฒนธรรมตามแนวของ Malinowski หลายประเภทคือ

- 1) ประเภทที่สืบเนื่องมาจากชีวภาพ
- 2) ประเภทที่เกิดจากความต้องการทางจิตวิทยา และ
- 3) ประเภทความต้องการที่ตามมา (derivative needs)

¹³ Malinowski, "Anthropology" Encyclopedia Britanica supp. Vol.1. (London and New York, 1936). p. 132

เพื่อบำรุงรักษาองค์การ หรือวัฒนธรรมที่สนองความต้องการสองประเภทแรกเอาไว้ กล่าวโดยสรุปโครงสร้างต่างๆ เกิดขึ้นมาเนื่องจากความต้องการจำเป็นทางชีวภาพ ทางจิตวิทยา และทางวัฒนธรรม เมื่อใช้การวิเคราะห์แนวนี้แล้วก็ทำให้ Malinowski สามารถใช้คำอธิบายแบบ ส่วนลด (reductionism) ได้ว่าทำไมโครงสร้างต่างๆ ในสังคมจึงมีอยู่ และจะดำรงอยู่ต่อไป ตัวอย่าง เช่น หากโครงสร้าง หรือวัฒนธรรมวัตถุประสงค์ส่วนหนึ่งส่วนใดไม่ได้มีอยู่เพื่อสนองความต้องการทาง วัฒนธรรมก็อาจสนองความต้องการทางจิตวิทยาถ้าไม่เช่นนั้นก็สนองความต้องการทาง ชีววิทยา(ต้องมีประโยชน์สักอย่างหนึ่งไม่เช่นนั้นจะไม่ปรากฏอยู่) ด้วยความคิดเช่นนี้เองเขาจึงได้ ประกาศอย่างเชื่อมั่นว่าวัฒนธรรมทุกอย่างมีหน้าที่ หรือประโยชน์ต่อสังคมดังที่ได้ยกคำพูดของเขา มาข้างต้น

แต่แนวความคิดดังกล่าวของ Malinowski ก็ยังคงเป็นการให้เหตุผลที่เป็นปัญหา ที่นัก โครงสร้าง และหน้าที่นิยมสมัยใหม่ยังไม่สามารถแก้ไข หรือพิสูจน์ได้อยู่ดี

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้นักมานุษยวิทยาจำนวนมากที่ให้ความสนใจกับแนวคิดทฤษฎี โครงสร้างและหน้าที่นิยม (Structural - Functional Theory) ได้พยายามที่จะหาวิธีการมาปรับปรุง พัฒนาทฤษฎีนี้ เพื่อให้สามารถพิสูจน์ และอธิบายต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสภาพความ เป็นจริงของสังคมปัจจุบันได้ ในจำนวนนี้ได้มีบุคคลผู้หนึ่งที่นำเอาแนวความคิดทฤษฎีโครงสร้าง และหน้าที่นิยมมาทำการปรับปรุงและได้รับการยอมรับกันทั่วไปคือ Talcott Parson ผู้เป็นเจ้าของ ทฤษฎีการกระทำอาสานิยมซึ่งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดต่างๆ ของทฤษฎีนี้กันต่อไป

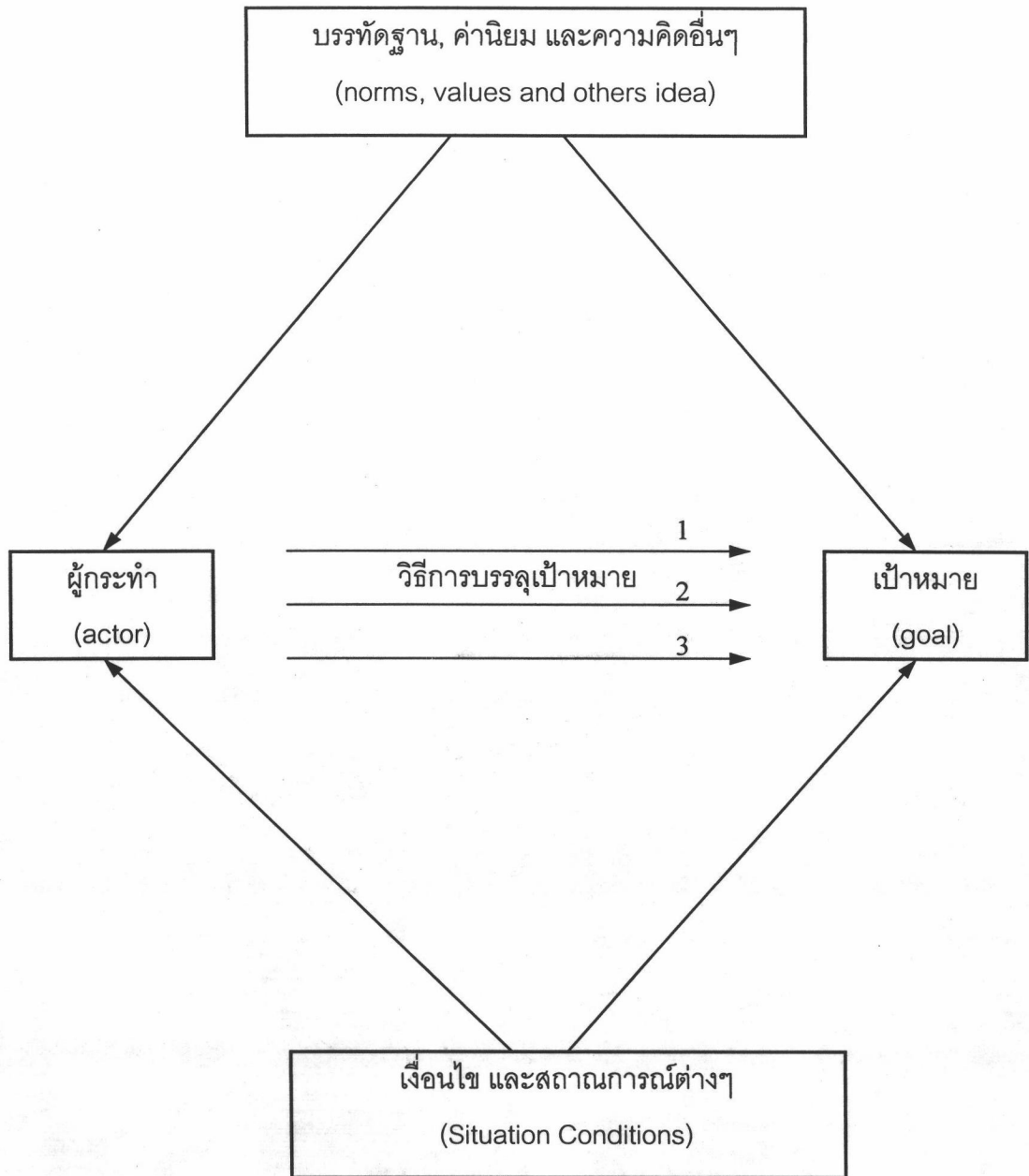
ทฤษฎีการกระทำอาสานิยม (Voluntaristic Theory of Social action) ของ Talcott Parson

Talcott Parson ได้นำแนวคิดทฤษฎีโครงสร้าง และหน้าที่นิยมมาทำการปรับปรุงเพิ่ม เต็มในรายละเอียดบางส่วนลงไป จนเกิดเป็นแนวคิดทฤษฎีการกระทำอาสานิยม (Voluntaristic Theory of Social action) ขึ้นทฤษฎีนี้มุ่งชี้ให้เห็นว่าการกระทำ (action) ของคนนั้นในขั้นสุดท้าย แล้วคนเราจะสามารถตัดสินใจที่จะเลือกได้นั้นคือในหน่วยของการกระทำหนึ่งๆ นั้น บุคคลมีทางเลือกหลายทางในการเข้าสู่เป้าหมาย โดยแนวคิดของทฤษฎีที่ต้องการที่จะชี้ให้เห็นว่า บุคคลมีวิธี

การเลือก หรือตัดสินใจใดๆ ก็ตามเพื่อเป็นการปรับตัวไปสู่เป้าหมายนั้น จะอยู่ภายใต้เงื่อนไขบางประการที่เข้ามากำหนดซึ่งสำหรับ Parson นั้นหน่วยของการกระทำของบุคคลจะประกอบไปด้วย

- 1) บุคคล หรือผู้กระทำ (Actors)
- 2) การแสวงหาเป้าหมาย (Goal Seeking)
- 3) วิธีการบรรลุเป้าหมาย ซึ่งมีหลายวิธีการ (Alternative means)
- 4) สถานการณ์ต่างๆ ที่บุคคลจะต้องประสบ (Situation Conditions) ได้แก่ สิ่งแวดล้อมภายนอก, ฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละบุคคล โอกาสของบุคคลนั้นๆ เหตุการณ์ต่างๆ เป็นต้น
- 5) ผู้กระทำจะถูกควบคุมโดยบรรทัดฐาน ค่านิยม และความคิดต่างๆ ทางสังคมซึ่งเข้าไปอยู่ในตัวผู้กระทำ (Norms, Values and other ideas)
- 6) การตัดสินใจโดยเสรีภายใต้เงื่อนไขข้อบังคับ หรือบรรทัดฐาน และสถานการณ์ (Voluntaristic)

นั่นหมายความว่า ผู้กระทำ หรือบุคคลเลือกที่จะกระทำสิ่งใด มีพฤติกรรมอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของตนเอง หรือนำเอาค่านิยมของตนเอง (Value Oriented) กับบรรทัดฐาน (Norms) ของสังคมที่มีอยู่มาเป็นเงื่อนไขในการตัดสินใจ ดังนั้นหน่วยของการกระทำทางสังคม จึงอาจมีหน่วยของการกระทำ (Unit act) หลายหน่วยหรือมีผู้กระทำหลายคนเข้ามาประกอบกัน เพื่อให้ให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ จากแนวคิดดังกล่าวของ Parson สามารถนำมาเขียนเป็นแผนผังที่จะสามารถแสดงออกได้ดังรูป โดยนำมาจาก Turner (1974 : 32) ดังนี้

ภาพแสดงหน่วยการกระทำหนึ่งๆ ตามแนวคิดของ Talcott Parson

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการพิจารณาถึงการปรับตัวทางสังคม และเศรษฐกิจของชาวนาจากการที่มีรูปแบบการผลิตเพื่อยังชีพ มาเป็นการผลิตเพื่อการค้า ทำให้มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวนาอย่างมากมาย และได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชาวนาซึ่งเป็นการปรับตัวทางพฤติกรรมอย่างหนึ่งของชาวนา ในการที่จะสามารถดำรงชีพได้ในชนบทนั้น

จากการศึกษาผู้ศึกษาพบว่า ชาวนาผู้อยู่ในฐานะของผู้กระทำ (actor) ที่ได้พยายามดิ้นรนปรับตัวต่อภาวะวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่ประสบอยู่ เพื่อความอยู่รอดของตัวเอง และครอบครัว (Goal seeking) ด้วยวิธีการที่หลากหลายต่าง ๆ กันไป (Alternative means) ตามสถานการณ์ต่างๆ ของแต่ละคนและครอบครัวของตัวเอง (Situation Conditions) ทั้งการตัดสินใจนั้นยังรวมไปถึงค่านิยม, บรรทัดฐาน และความคิดต่างๆ ของสังคม (Values, norms and otheridea) ซึ่งเข้าไปอยู่ในตัวผู้กระทำเอง ซึ่งสิ่งต่างๆ ดังกล่าวได้ส่งผลต่อการเลือกตัดสินใจของชาวนาในการที่จะเลือกกระทำ หรือมีพฤติกรรมอย่างไรในการที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติในท้องถิ่นนั้น และพฤติกรรม หรือวิธีการต่างๆ ในการเลือกประกอบอาชีพต่างๆ ก็คือ วิธีการปรับตัวของชาวนาในชนบทนั่นเอง

ขอบเขตของงานวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาถึงการปรับตัวทางสังคม และเศรษฐกิจของชาวนา เมื่อเข้าสู่วิถีการผลิตเพื่อการค้า โดยเป็นการศึกษาระดับชุมชนหมู่บ้าน และได้ศึกษาเฉพาะหมู่บ้านดอนทราย ตำบลสระกระเทียม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

สมมุติฐานในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ตั้งสมมุติฐานอย่างกว้างๆ ไว้ดังนี้ คือ

- 1) การเข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ของชาวนา ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือวิธีการผลิตทางการเกษตรกรรม รวมทั้งเปลี่ยนค่านิยม และวิถีชีวิตของชาวนา
- 2) การเข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ของชาวนา ทำให้ชาวนามีการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคม และเศรษฐกิจที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบการปรับตัวที่แตกต่างกันระหว่างชาวนาด้วยกันเอง

วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาประกอบไปด้วย ข้อมูล 2 ส่วน คือ

- 1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) ซึ่งค้นคว้ารวบรวมจากหนังสือ ตำราเรียน บทความที่เกี่ยวข้องต่างๆ เอกสารราชการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) ข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยภาคสนาม (Field Research) เป็นการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ โดยเป็นข้อมูลทั่วไปของครัวเรือนชาวนาวิถีชีวิตทางสังคมและเศรษฐกิจ โครงการพัฒนาที่เข้าสู่หมู่บ้าน และสภาพโดยรวมของชุมชน เนื่องจาก การวิจัยครั้งนี้เน้นระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา จึงใช้การวิจัยภาคสนามเป็นหลัก ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

2.1) การเก็บข้อมูลโดยวิธีสังเกตการณ์โดยเข้าไปมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์มีความต่อเนื่องด้วยการเข้าไปอยู่ในชุมชนหมู่บ้าน มีการเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้านเช่น การเข้าร่วมในการประชุมของชาวบ้าน, งานพิธีต่างๆ ตลอดจนช่วยเหลือในกิจกรรมทางการเกษตรรูปแบบต่างๆ เป็นต้น การกระทำดังกล่าวจะช่วยให้ได้ข้อมูลของลักษณะทางกายภาพ โครงสร้างทางสังคม และเศรษฐกิจ ตลอดจนรูปแบบการดำเนินชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรม

2.2) การเก็บข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์ที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการนั้น เพื่อให้เกิดความเป็นกันเองกับชาวบ้าน การสนทนาจะเป็นการดึงเข้าประเด็นที่ต้องการโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informant) ของครัวเรือนที่จะเลือก

นอกจากนั้นการสัมภาษณ์แบบเจาะจง โดยการเลือกจากหัวหน้าครัวเรือน กรณีตัวอย่างประมาณ 14 ครัวเรือน ตามความเหมาะสม (Purposive sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของครอบครัว และเก็บข้อมูลทั่วไปจากครัวเรือนอื่นๆ

แนวทางในการดำเนินงาน

ธันวาคม 2536	ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารรายงานการวิจัย และหนังสือบทความต่างๆ
มกราคม - เมษายน 2537	เก็บข้อมูลสนามและเขียนโครงร่างวิทยานิพนธ์
พฤษภาคม - สิงหาคม 2537	เก็บข้อมูลภาคสนาม
กันยายน 2537	เขียนบทวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
ตุลาคม 2537	เก็บข้อมูลเพิ่มเติม
พฤศจิกายน - ธันวาคม 2537	วิเคราะห์ข้อมูลขั้นสุดท้าย

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษาเชิงปฏิบัติการ

ชาวนา (Farmers) หมายถึงคนที่มีอาชีพทำนา ซึ่งจะรวมทั้งผู้ที่ยึดเป็นอาชีพหลัก และอาชีพเสริมทั้งในอดีต และปัจจุบัน

ระบบเศรษฐกิจ (Economic Systems) หมายถึง กลุ่มชนที่มารวมกันเป็นกลุ่มสถาบันทางเศรษฐกิจ (Economic Institution) ที่มีแนวปฏิบัติคล้ายๆ กันมาประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Economic Activities) เพื่อนำมาบรรเทาความต้องการของผู้บริโภค แนวปฏิบัติที่คล้ายๆ กันนี้จะ

กฎเกณฑ์ และนโยบายที่หน่วยเศรษฐกิจในสังคมนั้นยึดถือเป็นแนวปฏิบัติและระบบเศรษฐกิจนี้จะทำหน้าที่แก้ปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจ 4 ประการคือ

- 1) จะผลิตสินค้าหรือบริการอะไรบ้าง
- 2) ควรจะผลิตสินค้าแต่ละชนิดเป็นจำนวนเท่าใด
- 3) ในการผลิตสินค้าหรือบริการเหล่านั้น ควรจะใช้วิธีการผลิตอย่างไร ให้มีประสิทธิภาพ และก่อผลดีกับหน่วยเศรษฐกิจทุกหน่วยที่เกี่ยวข้อง
- 4) จะจำหน่ายจ่ายแจกสินค้าและบริการที่ผลิตได้ไปยังบุคคลกลุ่มใด จึงจะได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่า

ซึ่งบุคคลในระบบเศรษฐกิจประกอบด้วยบุคคล 4 ประเภท คือ ผู้บริโภค ผู้ผลิต เจ้าของปัจจัยการผลิต และองค์กรรัฐบาล

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Economic Activities) หมายถึงการประกอบอาชีพของมนุษย์เพื่อแสวงหาสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต (สิ่งจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค) และได้แบ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) กิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบตามประเพณี (Traditional economic activities) : เป็นลักษณะของชุมชนที่มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่สลับซับซ้อน เช่น เก็บของป่า ล่าสัตว์ จับปลา เพาะปลูก เพียงเพื่อใช้บริโภคเองไม่ได้ผลิตขึ้นเพื่อจำหน่ายซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนอดีต หรือในชนบทที่ยังไม่เจริญก้าวหน้า

2) กิจกรรมทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์หรือแบบการค้า (Commercial economic activities) : เป็นลักษณะของชุมชนที่มีความซับซ้อนเช่นที่พบทั่วไปในโลกปัจจุบัน มนุษย์จะมีการประกอบอาชีพตามความถนัด และความสนใจเพื่อตอบสนองความต้องการในสังคมซึ่งหมายถึงมนุษย์จะไม่ทำการผลิตสิ่งของที่ตนต้องการทุกอย่าง แต่จะแบ่งอาชีพกันทำตามความถนัด หรือความสนใจ จากนั้นจึงนำมาแลกเปลี่ยน หรือซื้อขายกัน โดยมีตลาดเป็นจุดแลกเปลี่ยน (ปริชานาคเนาวทิม : หน้า 43-48)

การปรับตัว (Adaptation) ได้มีผู้พยายามอธิบายความหมายของการปรับตัวไว้มากมายและในจำนวนนี้ ได้มีนักมานุษยวิทยาผู้หนึ่งที่น่าสนใจ คือ แนวคิดเรื่องการปรับตัวของ Julian H. Steward

โดย Julian H. Steward¹⁴ เป็นบุคคลแรกที่ได้นำเอาแนวความคิดเรื่องนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมาใช้อธิบายปัญหาทางมานุษยวิทยาโดยพยายามชี้ให้เห็นว่า ขบวนการปรับตัวของมนุษย์นั้น เป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมทางวัฒนธรรม และปรากฏการณ์ทางสภาพแวดล้อมซึ่งมนุษย์ได้อาศัยวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นหรือกำหนดขึ้นมาเป็นเครื่องมือช่วยในการปรับตัวให้อยู่รอดได้ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า

ขบวนการปรับตัว (Adaptation) นั้น เป็นกลไกสำคัญอย่างยิ่งในการทำให้สิ่งมีชีวิตต่างๆ บนโลก โดยเฉพาะมนุษย์ สามารถดำรงเผ่าพันธุ์มาได้จนปัจจุบันนี้

Steward ได้อธิบายว่าการปรับตัว ได้เกิดขึ้นมาสามระดับ คือ ระดับพฤติกรรม ระดับสรีระ และระดับพันธุกรรมหรือประชากร โดยที่การปรับตัวระดับพฤติกรรมจะเป็นขบวนการแรกที่เกิดขึ้นทันที เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันในสภาพแวดล้อม หากการปรับตัวระดับพฤติกรรมไม่ได้ผลการปรับตัวในระดับสรีระจะตามมา และหากการปรับตัวระดับสรีระยังคงมีต่อไปนานๆ เข้าก็จะกลายเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับพันธุกรรม ซึ่งจะเกิดขึ้นอย่างช้าๆ และปรากฏชัดในคนรุ่นต่อไป แต่จะไม่ค่อยพบ หากว่าการเปลี่ยนแปลงนั้น ไม่ได้มีส่วนกระตุ้นที่รุนแรง หรือภาวะการณ์นั้นไม่ตึงเครียดอย่างรุนแรง ในแนวทางมานุษยวิทยาจะมุ่งไปที่การปรับตัวระดับพฤติกรรม เนื่องจากสามารถพิสูจน์ และแสดงให้เห็นได้จริง นอกจากนี้ยังเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้น เพื่อตอบโต้ต่อสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างรวดเร็ว โดยอาศัยพฤติกรรมทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการปรับตัวให้อยู่รอดได้ในสังคม และการปรับตัวดังกล่าวสามารถพิจารณาได้เป็น 3 แนวทาง คือ

¹⁴ Julian H. Steward, Theory of Cultural change, Urbans, University of Illinois press. 1963.

- 1) การปรับตัวทางพฤติกรรมทางเทคโนโลยี เป็นการนำเครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ มาเพื่อหาอาหาร ป้องกันภัย และช่วยในการผลิตต่างๆ
- 2) การปรับตัวทางพฤติกรรมด้านการจัดระเบียบทางสังคม พฤติกรรมนี้จะอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยมีสถานภาพและบทบาทเป็นตัวเชื่อมโยงให้บุคคลมาสัมพันธ์กันตามเงื่อนไขต่างๆ เช่น ความเป็นญาติ, สมาคมต่างๆ ฯลฯ
- 3) การปรับตัวทางพฤติกรรมในแง่อุดมการณ์ พฤติกรรมในส่วนนี้จะเป็นเรื่องของค่านิยม บรรทัดฐานความคิด ความเชื่อต่างๆ

สิ่งต่างๆ ดังกล่าวมานั้น Steward กล่าวว่า เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวของมนุษย์ เพื่อต้องการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมอันจะนำมาซึ่งปัจจัยสี่จากสภาพแวดล้อมและความสงบสุขของสังคม นอกจากนี้ในอีกความหมายหนึ่งของการปรับตัว หมายถึงกระบวนการดัดแปลง หรือปรับปรุงตัวให้เหมาะที่จะมีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อม ที่กำหนดให้คำนี้ใช้กับการเปลี่ยนแปลงในลักษณะทางกายภาพของร่างกาย แต่ก็อาจใช้ในความหมายถึงการดัดแปลงเชิงวัฒนธรรม เพื่อให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมเฉพาะของมนุษย์ได้เช่นกัน (ย่อข้อความจากพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ ไทย โดยราชบัณฑิตยสถาน, 2532)

โดยสรุปแล้วการปรับตัว จะหมายถึง ขบวนการที่เกิดขึ้นอันมาจากความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมทางวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมที่ดำรงอยู่ของมนุษย์ โดยมีการดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ซึ่งอาศัยวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้น เป็นเครื่องช่วยในการปรับตัวให้อยู่รอดได้

จากความหมายต่างๆ ที่ให้ไว้ทำให้สามารถกล่าวได้ว่า การปรับตัวจะเกิดขึ้นตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะว่าขบวนการปรับตัวที่เกิดขึ้นนั้น เป็นผลเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของระบบสังคมในสภาวะสังคมที่ปกติ ซึ่งสังคมจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่มั่นคงอย่างสม่ำเสมออีกครั้งนั่นเอง

การปรับตัวทางสังคม (Social adaptation) หมายถึงการที่กลุ่ม หรือสถาบันหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการดำเนินชีวิตหรือลักษณะบางอย่างไป เพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อการดำรงอยู่ หรืออยู่รอดของกลุ่ม หรือสถาบันนั้น (จากพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา, ราชบัณฑิตยสถาน)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social change) หมายถึง การเปลี่ยนแปลง : ใน โครงสร้างของสังคม หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มคน ความสัมพันธ์ และสถาบันของสังคม

หมายถึงการที่ระบบสังคม กระบวนการ แบบอย่าง หรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะในด้านใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้อาจจะก้าวหน้า หรือถดถอยเป็นไปอย่างถาวร หรือชั่วคราว โดยวางแผนให้เป็นไป หรือเป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น (พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา, ราชบัณฑิตยสถาน)